

KOMŞUDAN YABANCIYA, MİSAFİRDEN MÜLTEÇİYE: YEREL HALKIN GÖZÜNDEN TÜRKİYE'DE MÜLTECİLER

FROM CONSANGUINE TO STRANGER, FROM GUEST TO REFUGEE: REFUGEES IN TURKEY FROM THE EYES OF THE LOCAL PEOPLE

ÇİĞDEM MANAP KIRMIZIGÜL*

ÖZET

Bu çalışma, ev sahibi topluluğun Ankara'daki günlük ilişkilerinde mültecilere yönelik hikayeleri ve algıları üzerine kurulmuştur. Ev sahibi topluluğun mültecilere yönelik bakış açılarını ortaya koymayı amaçlayan araştırmanın saha çalışması Ankara'nın Altındağ ilçesinde Iraklı Türkmen mültecilerin yerleştiği Abidinpaşa mahallesinde yapılmıştır. Ev sahibi topluluğun mültecilere bakışı Simmel'in "yabancı" kavramından yola çıkılarak, Park'ın "marjinal adam", Siu'nun 'misafir' ve Bauman'ın "yabancı" kavramları temel alınarak analiz edilmiştir. Türkiye'de resmi söylemin de etkisiyle ev sahibi topluluk mültecileri geçici olarak görmekte ülkelerindeki çatışmalı ortam sona erdiğinde geri döneceklerini farzetmektedir. Ancak mültecilerin Türkiye'deki kalış süresi uzadıkça, bazı mülteci grupların kabulünü kolaylaştıran "din kardeşliği", "soydaşlık" gibi kavramlar zedelenmeye başlamıştır. Çalışma, ev sahibi topluluğun gözünde mültecilerin "yabancı"ya dönüşme ve marjinalleştirilme süreçlerine odaklanmaktadır. Mültecilerin "yabancı" ve/veya "misafir" olarak olarak tanımlanması "biz" ve "onlar" ayrımını daha belirgin hale getirerek iki topluluk arasına pek çok konuda sınır çizilmesine neden olmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Mülteciler, göç, Iraklı Türkmenler, toplumsal kabul, yabancı

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Doğu Yerleşkesi, Isparta, cigdemmanap@yahoo.com

Makale gönderim tarihi / Received on : 3 Haziran 2019 / June 3, 2019

Makale kabul tarihi / Accepted on : 28 Kasım 2019 / Nov. 28, 2019

ABSTRACT

This study is based on the stories and perceptions of the local people about the refugees in their daily relationships in Ankara. With an aim to reveal the local people's perspective about the refugees, the fieldwork of this study was carried out in Abidinpaşa District, where the population of Iraqi Turkmens is concentrated in Ankara. The local people's perspectives about the refugees are analyzed based on Simmel's concept of "stranger", and relying on Park's "marginal man", Siu's "sojourner", and Bauman's "stranger". Related to the official discourse produced about refugees in Turkey, the local people consider the refugees as temporary and assume that they will go back to their country when the conflict is over there. The concept of "consanguinity", which facilitates the acceptance of the Iraqi Turkmens by the local people, is harmed since these people's stay in Turkey extends. Thus, this study focuses on the processes of transformation of the Iraqi Turkmens into "strangers" and their marginalization in the eyes of the local people. The definition of the refugees as "stranger" and/or "guest" leads to the crystallization of the division between "us" and "them", and sets various borders between the two groups in many ways.

KEYWORDS: Refugees, migration, Iraqi Turkmens, social acceptance, Simmel's stranger

GİRİŞ

Bu makalede, Iraklı Türkmen mülteciler örneğinde, Türkiye'de yerel halkın mültecilere bakışı incelenecektir. Çalışmanın temel amacı, yerel halkın aynı mahallede yaşayan Iraklı Türkmenlere bakışını ve bu bakış açısıyla "mülteci kimliğini" inşa etme sürecini ortaya çıkarmaktır. Çalışma, mültecilerin ev sahibi topluluklar üzerindeki etkileri bağlamında yerel halkın mültecileri kabul ya da reddetme biçimlerine odaklanmaktadır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre 2014 yılı itibariyle dünyada en büyük mülteci nüfusunu barındıran ülke konumuna gelen Türkiye, Ekim 2017 itibariyle 3.5 milyondan fazla mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Şubat 2017 itibariyle, İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nün resmi verilerine göre, Ankara'da kayıtlı 77.916 Suriyelinin yanısıra 30.903 Iraklı Türkmen bulunmaktadır. Yine aynı tarih itibariyle Ankara'da mülteci statüsünde ikamet eden 800 kişi bulunmaktadır. Mülteci statüsünde bulunan bu kişilerin çoğu Somali, Afganistan, İran ve Irak uyrukludur. Mülteci statüsü verilen yabancılar, "insani ikamet izni" verilen Iraklı Türkmenler ve geçici koruma altındaki Suriyelilerden oluşan yaklaşık 130.000 yabancı uyruklu kişi Ankara'da ikamet etmektedir.

Çalışmaya konu olan Iraklı mültecilerin büyük bir çoğunluğu Türkiye'de

“insani ikamet izni” kapsamında bulunmaktadır. 2013 sonrası artan Iraklı göçü sonucu, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 2014 yılında yayınlanan bir genelgeyle Iraklı mültecilere “yabancı tanıtım kartları” düzenlenerek Türkiye’de ikamet izni verilmiştir. Ancak bu genelge Iraklı mültecilerin uluslararası koruma rejiminin dışında kalmasına ve bu kişilerin sağlık, eğitim ve çalışma gibi temel haklara erişiminin kısıtlanmasına neden olmuştur. Temel hak ve hizmetlere erişimde yaşanan bu aksaklıkların düzeltilmesi amacıyla 2015 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından “Irak Uyruklu Yabancılarla İlgili Yapılacak İş ve İşlemler” başlıklı yeni bir genelge yayınlanmış ve bu genelge ile Iraklılara “gönüllü geri dönüş”, “insani ikamet izni” ve “uluslararası korumaya başvuru” seçenekleri sunulmuştur. Ancak bu genelge de Iraklı mültecilerin en büyük sorunu olan statü belirsizliği konusuna çözüm getirememiştir.

Chatelard (2009) Türkiye’nin göç politikasının ortak etnisite temeline dayandığını söylemekte ve Türkiye’nin Avrupa dışındaki ülkelerden gelen sığınma taleplerini kabul etmemekle birlikte soydaş olarak gördüğü Türkmenlere vatandaşlık veya en azından ikamet haklarına erişim tanıdığına dikkat çekmektedir. Ancak Irak’tan Türkiye’ye son göç dalgasıyla gelen Iraklı Türkmenlere aynı dönemde Türkiye sınırından geçiş yapan diğer tüm Iraklı mültecilere verilen “insani ikamet izni” verilmiş, etnisite temelli bir ayrıcalık sağlanmamıştır. Iraklı mültecilerin durumundaki bu belirsizliğin söz konusu Iraklı Türkmenler olduğunda Türkiye’nin “dışardaki Türkler” algısının dönemsel değişiminden etkilendiği görülmektedir. Danış ve Parla (2009:136) Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren dışardaki Türklerin belli bir hiyerarşiye tabi tutulduğunu, “Türk soyluluk” söylemine rağmen, bazılarının Türklüğünün daha makbul görüldüğünün altını çizmektedir. Bu “makbullük hiyerarşisi” Türkiye’nin değişen dış politika öncelikleri çerçevesinde biçimlenmiştir. Ulus-devletin kuruluş aşamasında Anadolu’da Türk ve Müslüman nüfusun artırılması çabasının “büyük ölçüde başarılı olmasının ardından öncelikler değişmiştir”. 80’li ve 90’lı yıllarda, “Bulgaristan ve Irak Türklerinin de dâhil olduğu”, ortak etnisite temelli, “soydaşlık” bağı gerekçesiyle gerçekleşen göçmen kabullerinin ardından, “Türk soylu da olsalar Türkiye’ye yerleşmek isteyen yabancılar giderek ihtiyatla karşılanmıştır”. Son dönemde Türkiye’ye gelen Iraklı Türkmenler de -sayıları üç milyonu geçen Suriyeli mülteci göçüyle birlikte Türkiye’nin değişen yeni göç politikası bağlamında- “Türk soylu” olmanın daha önceki dönemlerde getirdiği ayrıcalıklardan yararlanamamış görünmektedir.

YÖNTEM

Çalışmanın alan araştırması, Ankara’da mültecilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerden biri olan Abidinpaşa’da yapılmıştır. Araştırmanın yürütüldüğü

dönemde, Iraklılar Türkiye’de, Suriyelilerden sonra ikinci büyük mülteci grubudur. Zorunlu göç sonucu Irak’tan Türkiye’ye gelen bu grup Hıristiyanlar, Yezidiler ve Türkmenlerden oluşan heterojen bir gruptur.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve çalışmadaki orijinal veriler, bahsi geçen mahallede yaşayan yerel halktan 15 kişiyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşmeler mahalledeki emlakçı, fırın gibi mekanlarda ya da görüşülen kişilerin evlerinde yapılmış ve bu görüşmelerin öncesinde ve sonrasında mekanda bulunan diğer kişilerle informal görüşmeler yapılmıştır. Evlerde yapılan görüşmelerin yanı sıra, kadınların “gün” adı verilen toplantılarına ve kahve sohbetlerine katılmıştır. Katılımcılara kartopu tekniği kullanılarak ulaşılmıştır. Çalışmaya katılanların izni alınarak görüşmelerde ses kaydı alınmış ve elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. . Öncelikle verilerin hangi temalar altında düzenleneceğini ve sunulacağını belirlemek amacıyla araştırma sorularından ve araştırmanın kavramsal çerçevesinden hareketle veri analizi için bir çerçeve oluşturulmuştur. Ardından, araştırma verileri bu çerçeve temel alınarak düzenlenmiş, bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224). Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişilerin sosyo-demografik özellikleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 1: Görüşülen Kişilerin Sosyo-demografik Tablosu

Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Meslek
K	41	Lise	Evli	Ev kadını
K	64	Lise	Dul	Emekli hemşire
E	47	Lise	Evli	Emlakçı
E	49	İlkokul	Evli	Esnaf
E	47	Lise	Evli	Fırın Sahibi
E	63	Lise	Bekar	Emekli
K	38	İlkokul	Boşanmış	Tezgahtar
E	54	Üniversite Terk	Boşanmış	Emlakçı
E	35	Lise	Evli	Tamirci
K	33	Lise	Evli	Ev kadını
K	42	İlkokul	Evli	Ev kadını
K	38	Lise	Bekar	Terzi
E	25	Lise	Bekar	Öğrenci
E	29	Lise	Boşanmış	Pazarlamacı
K	24	Lise	Bekar	Öğrenci

Görüşülen kişilerden 7’si kadın, 8’i erkektir. Bunlardan 3’ü ilkokul; 11’i lise; ve 1 tanesi de üniversite mezunudur. 7’si evli; 3’ü boşanmış, 1 tanesi

eşini kaybetmiş ve ve 4'ü de bekarıdır. Araştırmaya katılan kişilerin tamamı uzun süredir mahallede ikamet eden kişilerdir.

Çalışmada kullanılan tüm istatistiki bilgiler Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) verilerine dayanmaktadır. Bununla birlikte verilerin çalışmanın yapıldığı döneme ait olduğu ve göçün dinamik yapısından dolayı verilerin sürekli olarak değiştiği göz önünde bulundurulmalıdır. Irak'tan gelen mültecilerin kayıtları resmi makamlarca bir bütün olarak tutulduğundan sadece Iraklı Türkmenlerin sayısal verilerine ulaşmak oldukça zordur. Bu nedenle Irak Türkmenleri ile ilgili veriler Mamak Türkmen Evi'nden elde edilmiştir.

ANALİZ VE BULGULAR

Yerel Halkın Mülteci Kabulünü Etkileyen Faktörler

Mülteciler bir ülkeye geldikleri andan itibaren o ülkenin bir parçası olurlar. Elbette bunun istenmeyen bir parça olması da mümkündür. Ulus-devletler mültecilerin sınırlarından geçmesini zorlaştırmak için pek çok caydırıcı yola başvurmuştur, “göçlerin hızını kesmeye yönelik olarak bir yandan yasal tedbirler artırılırken, diğer yandan milliyetçi ve etnik marjinalleşme süreçleri hız kazanmaya başlamıştır” (Sallan-Gül, 2002:90). Çünkü bir kez sınır geçildiğinde -özellikle büyük mülteci akınlarında- bu durumun mültecilere ev sahipliği yapan bölgelerde birtakım sosyo-ekonomik değişikliklere neden olması kaçınılmazdır.

Bir ülkede en başından beri var olmuyor olmak, oraya sonradan bir zorunluluk sonucu gelmiş olmak, üstelik Türkiye gibi transit bir ülkede, belirsiz bir süre için geçici olarak bulunuyor olmak, mültecilerin -yerlerinden edimmiş insanlar olarak- zaten her koşulda zor olan yaşamını daha da zorlaştırmaktadır. Özellikle zorunlu göçlerde anavatan ile bağlantı zorunlu olarak ve aniden koparılır. Gönüllü göçmenler gibi evsahibi ülkede işleri bittiğinde geri dönmeyi düşünemeyen, geri dönmeleri kendilerinden başka pek çok etkene bağlı olan ya da hiç bir zaman anavatanına dönemeyecek olan mülteciler için bu zorunlu göç hayatlarının düzenini tamamen değiştiren bir durumdur. Bu süreçte, transit ülkelerdeki mülteciler üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi beklerken, sınıra yakın bölgelerdeki mülteciler ise çoğu zaman ülkelerine dönmeyi düşünmektedirler. Her iki durumda da varolan bu beklemiş hali mültecilerin kendilerine evsahibi ülkede bir hayat kurma koşullarını olumsuz etkilemektedir. Mültecilerin Türkiye'deki kalış sürelerinin tahmin edilemez oluşu, Türkiye'nin Avrupa dışından mülteci kabul etmemesinin getirdiği geçicilik ve belirsizlik hali, yerel halkın kabulünü ve dolayısıyla mülteci topluluğun uyumunu zora sokmaktadır.

Yerel halkın mültecileri kabulünde bu belirsizlik dışında başka pek çok faktör etkili olmaktadır. İşsizlik ve mültecilerin ucuz işgücü olarak görülmesinden kaynaklı ücretlerdeki düşüş gibi ekonomik faktörler; yabancı karşıtlığı, kültürel farklılıklar, uyum sorunları gibi sosyal faktörler ve politikacıların ve medyanın söylemi de ev sahibi toplulukların mültecilere yönelik tutumlarını etkilemektedir. Bu faktörler gözönünde bulundurulduğunda, özellikle büyük mülteci akınlarında ev sahibi toplulukta kimi zaman yardımlaşma ve dayanışmaya, kimi zamansa nefret söylemi ve yabancı düşmanlığına rastlanabilmektedir.

Jacobsen'e (1996: 668) göre ev sahibi toplumun mültecileri algılama ve karşılama biçimi "mülteci" sözcüğüne atfedilen anlamdan etkilenir. Bu anlamda kültürel, tarihi ve dini faktörlerden etkilenir. Kunz (1981) göçmenlerin kabul ya da reddedilmesi üzerine yapılan araştırmaların ortak etnik kökenin kabulü kolaylaştırdığı görüşünde olduğunu belirtmektedir. Türkiye'de Suriyelilerin toplumsal kabul görmesinde "din kardeşliği", Iraklı Türkmenlerin kabulünde "din kardeşliği" ve "soydaşlık" kavramlarının etkisi büyüktür. Mahallelinin Iraklı Türkmenleri kendilerine Suriyelilerden daha yakın bulduğu, Iraklı Türkmenler için "soydaş" kavramını sık sık kullandığı gözlemlenmiştir. Ortak etnisite temelli bu algının sonucunda, soydaş olmayan Suriyeliler "sorumsuz, tembel ve sürekli yardım bekleyen kişiler" olarak tanımlanırken, soydaş Iraklılar "çalışkan ve saygılı" kişiler olarak tanımlanmaktadır.

Jacobsen'e (1996:670) göre psikolojik korkular, mültecilere yönelik olumsuz fikirlere yol açmaktadır. Bazı çalışmalar, mültecilere ilişkin olumsuz fikirleri, kontrolü kaybetme hissi ve kitlesel akınlardan kaynaklanan baskılardan korkma ile ilişkilendirmektedir. Mültecilerin toplumsal sorunlara neden olduğu/olabileceği varsayımı ve mültecilere yönelik düşmanlık; ortak etnisite ve/veya din birliğinden kaynaklanan kabul ve misafirperverliğin önüne geçebilmektedir. Birçok ev sahibi topluluk, mültecileri artan suç ve şiddetle ilişkilendirmektedir. Iraklı Türkmenlerin kabulünde "Türk soylu olmak" önemli bir rol oynamış olsa da geçici olduğu düşünülen bu kişilerin kalış süresi uzadıkça, mülteciler yerel halk tarafından "kaynaklara haksız bir şekilde ortak olan", "mahallede huzursuzluk yaratan", "çalışmayı sevmeyen", "tembel" kişiler olarak etiketlenmeye başlanmıştır. Zaman içinde başlangıçta kabulü kolaylaştıran "soydaşlık" kavramı zedelenmeye başlamıştır. Savaş bitince evlerine dönecekleri düşünülen mültecilerin kalma süreleri uzadıkça yerel halktaki başlangıçtaki misafirperverlik yerini zamanla hoşnutsuzlukla düşmanlık arasında değişen yaklaşımlara bırakmıştır. Yerel halkın çoğunluğu mültecilerin ülkelerine dönmelerini istemektedir. Bu isteğe sebep olarak da kimisi mültecilerin iyiliğini, kimisi kültür farkını kimisi de yerel halkın iyiliğini göstermektedir. Yerel halk her ne kadar mültecilerin ülkelerine dönmelerinin

her iki taraf için de daha iyi olacağını düşünmekteyse de pek çoğu bu dönüş konusunda umutsuzdur. Bir kısmı savaşın kısa zamanda biteceğini düşünmediğinden mültecilerin kalış süresinin uzayacağını, diğer bir kısmı ise Türkiye'de kendi ülkelerinden daha rahat oldukları için gitmeyeceklerini düşünmektedir. Savaş bitse dahi mültecilerin ülkelerine dönmeyeceklerini düşünenlerin sayısı hayli fazladır. Türkiye'deki statülerinin belirsizliği ve kalış sürelerinin uzaması yerel halkta mültecilerin ülkelerine dönmeyeceği düşüncesine neden olmaktadır. Keely (1996: 1058) "mültecilerle ilgili mevcut uluslararası uygulamalar çerçevesinde", tercih edilen kalıcı çözümün ilk sığınma ülkesine ya da üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirme değil "geri gönderme" olduğunu belirtir. Ulusal ve uluslararası sığınma rejimlerine paralel olarak yerel halkın da tercih ettiği çözüm mültecilerin evlerine dönmesi gibi görünmektedir. Yerel halk mültecilerin Türkiye'de temelli kalmaları gibi bir seçeneği kesinlikle reddederek ülkelerine dönemeyenlerin Avrupa'ya gönderilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Mültecilerin ülkelerini terk etme sebepleri de yerel halkın mültecileri kabul ya da reddetme pratikleri üzerinde etkilidir. Jacobsen (1996:670) mültecilerin anavatanlarından ayrılma sebeplerinin ev sahibi toplumun kabulünü etkilemesini, sanayileşmiş toplumlarda refah politikalarının desteklenmesini sağlayan "muhtaç yoksullar" kavramına benzetmektedir. Evsahibi topluluk mültecilerin "muhtaç" olmadığını yani hayatları tehlikede olduğu için değil ekonomik nedenlerden ötürü evlerini terk ettiklerini düşündüğünde, bu kişilere karşı sempati duyma ve hoşgörü gösterme olasılığı düşmektedir. "Muhtaç mülteciler" in yani kendi ülkelerinde gerçek bir tehlike altında olduğu düşünülen kişilerin ev sahibi topluluktan misafirperverlik, destek ve yardım görmesi daha olasıdır. Iraklı Türkmenler savaş koşullarından kaçtıkları için yerel halk onlara "merhamet" ve "konukseverlik" göstermekte, "ülkelerindeki savaş bitinceye dek" Türkiye'de kalmalarında herhangi bir sakınca olmadığını düşünmektedir. Ancak kalış süresi uzadıkça yerel halkın bir kısmının gözünde mültecilerin durumu "savaş koşullarından kaçmak" değil "ülkeleri için savaşmaktan kaçmak" şekline dönmüş görünmektedir.

Yerel halkın mültecilere karşı tutumu medyanın söylemleri ve hükümetin göç politikalarından da etkilenmektedir. Yerel halkın sürekli olarak mültecilerin geçiciliğine vurgu yapması; kamu kurumlarının mültecilerden "misafirlerimiz" diye bahsetmesinin, Türkiye'deki en büyük mülteci nüfusunu oluşturan Suriyelilere verilen "geçici koruma statüsü" nün geçiciliğinin her fırsatta altının çizilmesinin ve Iraklılara verilen ve yine geçici ve süreli bir statü olan "insani ikamet izni" nin bir sonucudur. Yerel halk tüm bu statüleri ayrıntılı olarak bilmesede de onların gözünde tüm mülteciler - bazıları din kardeşliği ya da soydaşlık bağlamında diğerlerinden daha yakın görülmele birlikte- yaklaşık olarak aynı konumdadır. Devlet kurumlarının ve ona paralel

olarak medyanın “misafir” kavramına yaptığı vurgu ve bu yöndeki söylemleri mültecilerin durumu için yerel halkta bir geçicilik hissi yaratmıştır. Bu geçicilik algısının bir sonucu olarak, yerel halkın beklentisi, ülkelerindeki çatışmalı durum sona erdiğinde tüm mültecilerin evlerine dönmesidir.

Yerel halk birden fazla mülteci grupla karşılaştığında her bir gruba karşı farklı yaklaşımlar geliştirebilmektedir. Aynı dönemlerde gelmiş olmalarına rağmen, Iraklı Türkmenlerin “soydaşlık” üzerinden içerilmesi, Suriye’lilerin “din birliği”ne rağmen dışlanmasına neden olabilmektedir. Iraklı Türkmenler “çalışkan”, “ekmeğini kazanmak için gayret eden kişiler” olarak tanımlarken; Suriyelilerin “tembel”, “çalışmayı sevmeyen”, “dilenmeye alışık” kişiler olarak tanımlaması bu durumla örtüşmektedir. Diğer yandan Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye gelen en büyük mülteci nüfusu olması, savaş bitince dönmeleri beklenirken altı yılın sonunda henüz böyle bir ihtimalin olmaması, -Suriyeliler dışında kalan diğer tüm mülteci gruplar gibi- Iraklı Türkmenlerin görünürlüğünün azalmasına neden olmuştur. Soydaş olarak adlandırılan Iraklı Türkmenler, Suriyelilerle aynı dönemde Türkiye’ye gelmeleri yüzünden daha önceki dönemlerde yaşanan soydaş göçlerinden daha az kabul görür hale gelmişlerdir. Bu durum akla Danış’ın (2009:142) “nafile soydaşlık” kavramını getirmektedir. Danış, Türkiye’ye 1989/1991 öncesinde gelmiş olan Irak Türklerinin hemen hepsi vatandaşlık almışken, özellikle 2000’lerde gelenlerin vatandaşlık bir yana, ikamet izin belgesi edinme konusunda bile büyük zorluklarla karşılaştığını belirtmektedir.

Kültürel Farklılıklar, Dil Bariyeri ve Farklı Yaşam Biçimleri: “Biz ve Onlar” Ayrımı

Mülteciler “sınıf, eğitim, beceri, etnisite, din, menşe ülke, nesil/yaş, göçmen statüsü (sığınmacı, mülteci, yasadışı veya yasal), vatandaşlık, cinsiyet gibi konularda farklılıklar gösterirler ve homojen bir blok olarak algılanamazlar” (Rittersberger-Tılıç&Erdemir, 2008:49). Yerel halkta bir ülkeden gelen tüm mültecileri homojen bir grup olarak görme eğilimi olsa da bu durum nadiren doğrudur (Stein, 1981:323). Komşu mahallelerde yaşayan Suriyeli mültecilerin sayısının çokluğu nedeniyle, mahallelinin bir kısmı mültecilerin tamamını “Suriyeliler” olarak adlandırmakta, bir kısmı “Suriyeliler” ve “Iraklı Türkmenler” ayrımı yapmakta, diğer bir kısmı ise tüm mülteciler için “göçmenler” kavramını kullanmaktadır. Yerel halk, mültecilerden Suriyeliler, Araplar ya da Türkmenler şeklinde ülke ya da etnik kimliğe referansla söz etmekte, bu etnik kimlik üzerinden genellemeler yapmakta, ancak çok azı bu kişilerin farklılıklarını göz önünde bulundurmaktadır. “Araplar çalışkan, Suriyeliler hazırcı ve tembel” ya da “Iraklılar bize benziyor ama Suriyeliler bizden çok farklı” gibi söylemler, yerel halkın aynı ülkeden gelenleri tek bir isim altında anmaya ve genellemeler yapmaya eğilimli olduğunu göstermektedir.

Aukot (2003:75) mülteci akınının, ev sahibi topluluk için, sosyal hizmetler ve altyapı üzerine şiddetli baskı da dahil olmak üzere çözülmesi zor bir dizi sorun yarattığını söyler. Evsahibi topluluğun üyeleri kendilerini aniden ülkelerindeki savaştan kaçan kişilerle ilişki içinde bulur. Mahallede, yerel halk ile Iraklı Türkmenler kamusal alanda sosyal etkileşimden uzak kalmaya eğilimlidir. Her iki topluluk arasındaki ilişkiler çoğunlukla çalışma hayatı ve alışveriş ile sınırlıdır. Kültürel farklılıklar, dil bariyeri ve farklı yaşam biçimleri, yerel halkın olumsuz tepkilerine neden olmakta ve sosyal bütünleşmeye engel olmaktadır. Mülteciler çoğu zaman yaşam biçimlerindeki farklılıklar nedeniyle yerel halk tarafından eleştirilmektedir. Geleneksel aile yapısını büyük oranda bırakmış ve çekirdek aile formunda yaşayan yerel halk, mültecilerin kalabalık aileler şeklinde yaşamalarından rahatsızlık duymaktadır. Mültecilerin “kalabalık ve çok çocuklu oldukları için çok gürültü yapmaları” ve “apartman hayatına uyum sağlayamamaları” en çok vurgulanan özelliklerdir.

Yerel halkın “ne dedikleri anlaşılıyor”, “küfür mü ediyorlar iyi birşey mi söylüyorlar belli değil”, “her yerde Arapça duymaktan sıkıldık” gibi söylemleri dil üzerinden “biz ve onlar” ayrımı kurmaktadır. Bu bağlamda kurulan “biz ve onlar” ayrımında, “onlar”, “bizim dilimizi konuşamayanlar” anlamına gelmektedir (Duszak,2002:1). Iraklı Türkmenlerin mahalle halkıyla ortak etnisite temelli “biz” ilişkisinde, yine mahalle halkı tarafından ve dil üzerinden bir ayrışma ve marjinalleştirme süreci başlamaktadır. Türkmenlerin Türkçe konuşacaklarına ilişkin etnik beklenti, bu beklentinin karşılanamaması sonucunda ortak yaşam deneyiminde ayrışma nedeni olabilmektedir. Iraklı Türkmenlerin Arapça konuşmaları yerel halkta hayal kırıklığı yaratmakta, bu durumun beraberinde getirdiği olumsuz duygular mültecilere yönelik dışlama ilişki ve pratiklerine dönüşebilmektedir. Öte yandan dil bariyeri gündelik etkileşimlerde iki grubun birbirini anlamamasına ya da yanlış anlamasına yol açmaktadır. Konuşulanların anlaşılabilmesi yerel halkta öfke uyandırmakta, mültecilerin ‘kötü şeyler söyledikleri’ algısına neden olmaktadır. Soydaş olmalarına rağmen aynı dilin konuşulmaması iki grup arasındaki toplumsal bütünleşmenin önünde engel oluşturmakta, çatışma potansiyelini arttırmaktadır.

Mahalle halkı mahalleye yerleşen mültecilere bir yandan kızarken diğer yandan “merhamet” göstermekte; bir yandan Iraklı Türkmenlerin Türk soylu –dolayısıyla benzer- olmalarına vurgu yaparken, diğer yandan kültürel farklılıkları vurgulamakta; hem evlerde kalabalık yaşamalarından yakınmakta, hem de hiçbir koşulda kiralarını aksatmadıkları için onları takdir etmekte; onları kendilerinin kırk yıl önceki hallerine benzeterek, giyim kuşam konusunda farklılıklarına değinerek kendilerinden daha aşağıda bir yerde konumlandırmaktadır.

Misafirperverliğin Sınırı: Kaynaklara Ortak Olan Kişiler Olarak Mülteciler

Mahalledeki Iraklı Türkmenlere yardım eden kuruluşların başında Ülkü Ocakları ve Irak Türkmenleri Derneği gelmektedir. Bu dernekler dışında mahallede pek çok kişi bireysel olarak mültecilere yardım etmektedir. Ancak bu yardımlar mültecilerin kendi kendilerini idame ettirecekleri geçim kaynaklarını sağlamaktan çok bir kereye mahsus eşya, giysi gibi yardımlar ya da düzenli olarak erzak/para yardımı şeklindedir. Bu durum mahalledeki mültecileri yardım kuruluşlarına, mahalle sakinlerine ve/veya hayırsever kişilere bağımlı kılmaktadır. Yine bu durum zaman zaman yerel halkın kendi hakları olan yardımların mültecilere aktığını düşünmesine neden olmakta, bu da iki grup arasındaki tansiyonu artırmaktadır.

Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç'ın çalışmasında Türkiye'de kırdan kente göç edenlerin ihtiyaç sıralaması barınma, düzenli gelir, sağlık ve eğitime erişim şeklinde sıralanmaktadır (Kalaycıoğlu&Rittersberger-Tılıç, 2000: 526). Bu sıralamanın zorunlu dış göçlerde de aynı şekilde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. En önemli ihtiyaç olan barınma için çoğu zaman mültecilerin kötü koşullardaki evlerde, değerinin üzerinde paralar ödeyerek kaldıkları, önce gelenlerin evlerinin kapılarını kendilerinden sonra gelen akrabalarına açtığı, bu akrabaların da ilk işinin kendilerine ev ve iş aramak olduğu gözlenmektedir. Mülteciler hemen diğer tüm göç süreçlerinde olduğu gibi dayanışma ile ayakta kalmaya ve yeni geldikleri yere uyum sağlamaya çalışmaktadır. Diğer bir deyişle "birlik ve dayanışma, düşük ücretlere veya göç eden ailelerin ekonomik durumunun kötüleşmesine karşı temel bir savunmadır". (Kalaycıoğlu&Rittersberger-Tılıç, 2000: 540). Türkiye'ye sığınan mülteciler kendilerinden önce gelen aile üyelerinin ya da akrabalarının yaşadığı illere yerleşmekte ve genellikle göçün ilk zamanlarında beraber yaşamaktadırlar. Kırdan kente göç süreçlerinde yaşanan aile içi dayanışma uluslararası zorunlu göçte de mültecilerin hayatta kalmak için temel savunma aracı olarak kendini göstermektedir. Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç'ın da (2000: 539) belirttiği gibi "ailenin refah sağlayıcı rolü göçle birlikte özellikle önemli hale gelmektedir". Birden fazla ailenin birarada aynı evde yaşaması mülteciler için içinde buldukları durumla başetme yollarından biriyken, bu başetme yöntemi yerel halk için bir sorun haline gelmekte, mahalleli mülteci ailelerin kalabalık olmalarından, gürültü yapmalarından rahatsız olmaktadır.

Mültecilerin ülkedeki kaynaklara ortak olması kaygısı, yerel halkın mültecilere bakışını şekillendiren önemli etkenlerden biridir. Bazı katılımcılara göre kaynak dağılımında öncelik vatandaşlara verilmeli, mülteciler sonra düşünülmelidir. Mültecilerin iş, eğitim, sağlık gibi kaynaklara ortak olması ya da sosyal yardımlardan yararlanması zaman zaman yerel halk tarafından

teпкиyle karşılanmaktadır. “Devlet bize bakamıyor”, “biz kendimizi zor geçindiriyoruz” gibi söylemler bu tepkinin bir sonucudur. Görüşmecilerin bir kısmı mültecilerin gereğinden fazla hakka sahip olduğunu ima ederek “istedikleri yerde yaşamalarına izin verilmemesi, onlara belli bir yer gösterilmesi gerektiğini” söylemekte, bazıları dayanışmanın sınırını “misafirliğin de bir sınırı var” diyerek çizmektedir. Martin (2005:331) mülteci akınlarının genellikle menşei ülkedeki bir çatışmanın sonucu olduğunu fakat ev sahibi ülkede çatışmaya neden olma potansiyeli taşıdıklarını söyler. Ülkelerindeki çatışmalı ortamdan kaçarak Türkiye sınırını geçen Iraklı mülteciler, başlangıçta “misafirlerimiz”, “din kardeşlerimiz”, “soydaşlarımız” olarak tanımlanırken kalış süreleri uzadıkça zaman zaman yerel halkın bu kişileri “yük” olarak görmeye başladığı ya da misafirliklerinin çok uzadığını düşündükleri gözlenmektedir. Joly (1992: 65) mültecilerin çoğunlukla korunmaya muhtaç, tehdit altında olan ve bir sorunu olan insanlar olarak değil de sorun yaratan insanlar olarak sunulduğunu kaydeder. Mahallede mültecilerle yerel halk arasında birkaç küçük olay dışında ciddi bir fiziksel çatışma yaşanmadığı halde katılımcıların mültecilerin varlığı nedeniyle mahallede suç oranlarının arttığına dair düşünceleri ya da artmasına dair endişeleri olduğu gözlenmiştir.

“Farklılıklara odaklanmak, kişide kendi benlik farkındalığını geliştirir ve bu da” Öteki “nin farkına varmayı beraberinde getirir. Bu durum aidiyet duygusunun artmasını ve “biz ve onlar” ayrımının daha da belirginleşmesini sağlar (Lynn&Lea, 2003:427). Mültecileri farklılıklar üzerinden tanımlamak yerel halkı “biz ve onlar” ayrımına getirmektedir. Farklılıklara vurgu yapılarak belirginleştirilen “biz ve onlar” ayrımı ile mülteciler suçla ilişkilendirilmekte ve çeşitli şekillerde etiketlenmektedir. Mülteciler “bela”, “sıkıntı”, “sorun” kavramlarıyla tanımlanabilmekte, mülteciler nedeniyle arttığı düşünülen suç oranlarının ilerde daha da artacağına inanılmaktadır. Katılımcılardan bazıları sosyal ve kültürel anlamda bir takım sorunlar yaşanacağından, “insan kalitesinin düşeceğinden” endişe ettiğini söylemektedir. Yerel halkı tedirgin eden bir diğer ihtimal ise mültecilerin ülkeyi geriye götürmesidir. Bu düşüncenin temelinde mültecilerin sosyal ve kültürel olarak ev sahibi halktan daha düşük bir konumda olduğu kanısı yatmaktadır.

Yerel halkın bir diğer korkusu da yaşadıkları yerde mülteci sayısının kendi sayılarını geçmesi; mültecilerin azınlık olmaktan çıkarak çoğunluk haline gelmesidir. “Kendi memleketinde yabancı olmak”, “kendi memleketinde azınlık olmak” yerel halkın istemediği ve korktuğu bir durumdur. Yerel halk ülkedeki mülteci sayısının artışıyla ikinci sınıf vatandaş konumuna düşmekten korkmaktadır. Bu korkunun hakim olduğu kişilere göre Türkiye’de ayrıcalıklı konumda olması gerekenler, mevcut imkanlardan öncelikli olarak yararlanması gerekenler yalnızca “Türkler”dir.

Yerel halkın temel kaygısı “Öteki”, “yabancı” konumunda olan mültecilerin “azınlık” olmaktan çıktığında kendisinin de dahil olduğu “baskın grup”un gücünün sarsılacağı korkusudur. Bu korkunun kaynağı milliyetçi yaklaşım tarafından yaratılan “hakim grubun memnuniyeti”nin azalma ihtimalidir. Hakim grupların memnuniyeti, homojenlik ve tek yönlü bir talep içeren kapsamlı bir milliyetçi ideolojinin yaratılmasına yol açar. Öte yandan hakim-olmayan grupların öfkesi, ulusun tekliğinin resmi ideolojisini reddeden hareketleri doğurur ve tanınmayı talep eder (Khan, 2005:37-38). Iraklı Türkmenler ile başlangıçta soydaşıktan kaynaklı bir “biz” anlayışı söz konusu olmuşsa da, hakim grubun -yerel halkın- memnuniyeti azaldıkça bu durum zaman içerisinde birtakım deneyimler/nedenlerden kaynaklı olarak dönüşüme uğramıştır. “Kendi mahallesinde mülteciler yüzünden sokağa çıkamamak”tan yakınanlar bu durumu hem mültecilerin rahatlığına hem de devletin onlara “gereğinden fazla” hak vermiş olmasına bağlamaktadır. Devletin mültecilere yardım etmesi, bir takım haklar vermesi, kendi halkına yapılan bir haksızlık olarak görülmektedir.

“Mahallenin kalabalıklaşması”, “mültecilerin rahatlığı”, “sokaklarda rahatça dolaşmaları” gibi söylemler kullanılmakta ve bu bağlamda mültecilerden duyulan rahatsızlık her fırsatta dile getirilmektedir. Görüşülen hiçbir kadının bir mülteci tarafından taciz edilmediği ancak mülteci erkeklerin Türk kadınlarını taciz ettiği söylentilerinin yaygın olduğu görülmektedir. Görüşülen kişiler çoğunlukla kendi söylemleriyle “sağdan soldan duyduğu” olayları anlatmaktadır. Negatif söylemler ağırlıklı olarak mültecileri toplumun istikrarı için bir tehdit olarak görmekte, yerel halk “Türk kültürünün ayırt edici niteliğine” karşı bir meydan okuma olarak gördükleri bu durumu “ciddi bir sosyal problem” olarak görmektedir (Lynn&Lea, 2003:426). Mahallede mekan kullanımında da yerel halk ve mülteci grup arasında bir ayrışma göze çarpmaktadır. Ortak alanların bir kısmı “mültecilerin kullandığı alanlar” ve “yerel halkın kullandığı alanlar” şeklinde ikiye ayrılmışken bir kısmı ise iki grup tarafından günün farklı saatlerinde kullanılmaktadır.

Yerel Halkın Gözünden Ekonomik Rakip Olarak Mülteciler

Benard (1986: 621) mültecilerin iş, konut ve kaynaklara ortak olmasından korkan ev sahibi topluluk tarafından hiçbir zaman gerçek anlamda hoş karşılanmadığını belirtir. Jacobsen (2002:95) ise mültecilere hareket özgürlüğü verildiğinde, kaynaklara erişimleri kolaylaştırıldığında ve yerel halkla birlikte üretken bir biçimde yaşamlarını sürdürmek için çalıştıklarında, yardıma daha az bağımlı olacaklarının ve iki topluluk arasındaki gerilim ve çatışmanın daha kolay aşılabileceğinin altını çizmektedir. Türkiye’de mevcut durumda mülteciler işverenler tarafından ucuz işgücü olarak görülmekte, çok düşük ücretler karşılığında çalışmak zorunda kalan mülteciler bu

kez de piyasayı düşürdükleri için yerel halk tarafından suçlanmakta ve eleştirilmektedir. Türkiye’de halihazırda zaten varolan işsizlik sorunu yerel halk tarafından mültecilere maledilmektedir. Mülteciler yerel halkın üyelerinin yapmak istemediği işleri yapmakta ve bunun sonucu olarak sınıf-altı haline gelmektedir. Balibar “bireyler arasında doğal farklılık fikri”nden doğan bu durumu açıklamak için “el emeğinin kurumsal ırkçılığı” kavramını önermektedir (1991: 210). Yalnız yoğun mülteci nüfusuna sahip sınır illerinde değil Ankara gibi büyük şehirlerde de “özellikle küçük işletme sahipleri yasadışı işçi çalıştırmayı tercih” etmektedir (Orhan&Senyucel Gündoğar, 2015:7). Mülteciler, sosyal güvenlikten yoksun bir şekilde ağır işlerde düşük ücretlerle çalışmak zorunda bırakılmaktadır. İşverenlerin mültecilerin kırılgan durumlarından yararlanarak onları ucuz işgücü olarak kullanması, iş piyasasında ücretlerin düşmesine neden olmaktadır. İş piyasasına girdiklerinde yerel halk tarafından rakip olarak, işveren tarafından ise ucuz işgücü olarak görülen mülteciler; iş piyasasına giremediklerinde ise “tembel” ve “talepkar insanlar” olarak etiketlenmektedir.

Yasal olarak mültecilere çalışma izni verilmesi ancak insiyatifin işverene verilmesi mültecilerin iş piyasasına girmesini zorlaştırmakta ve mültecilerin sosyal güvenlikten yoksun bir şekilde düşük ücretler karşılığında çalışmasına neden olmaktadır. Mahalledeki mültecilerin -özellikle yetişkin erkeklerin- iş hayatının dışında olduğu gözlenmiştir. Bireyler, üretimin dışında kaldığında marjinalleşme ortaya çıkmaktadır. Marjinalleştirme süreci «damgalanma, öznellik kaybı, maddi sorunlar ve devlet müdahalesine boyun eğmenin dayatılması» gibi süreçleri içerir (Lacroix, 2004:154,162). İş yaşamının dışında kalan yetişkin erkekler genel olarak tüm vakitlerini evde televizyon izleyerek ya da kahvede geçirmektedir. Yetişkin erkeklerin iş hayatının dışında kalması, vaktinin çoğunu evde ya da kahvede geçirmesi yerel halkın “onlar evde yatıyor, biz besliyoruz” şeklinde söylemler geliştirmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda da mülteciler “tembel, çalışmak istemeyen, dilenen” kişi olarak etiketlenmektedir. Cinsiyetçi işbölümünün bir sonucu olarak kadınların kendilerinden beklenen ev içi işleri yapmaya, çocuk ve yaşlı bakmaya devam ederken; erkeklerin kendilerinden beklenen evi geçindirme rolünü devam ettiremiyor olması, bu kişilerin toplum içindeki statü ve saygınlıklarının azalmasına neden olmaktadır. Pazar, market alışverişi ya da çocukların parka götürülmesi gibi işlerin kadınlar tarafından yapılıyor olması, kadınların kamusal alanda daha görünür olmasını sağlamakta ve yerel halktan kadınlarla ilişki kurmalarını kolaylaştırmaktadır. Aynı işbölümünün bir sonucu olarak erkekler iş piyasası içindeki konumlarına göre tanımlanmakta ancak iş piyasasına giremeyen mülteci erkek için kamusal tek alan olarak kahveler kalmaktadır. Kamusal alanda kadınların daha çok vakit geçirmesi, daha kolay ve çabuk Türkçe öğrenmelerini sağlamakta ve bu da mülteci kadınların -mülteci erkeklere göre- yerel halkla ilişki kurmasını

kolaylaştırmaktadır.

Iraklı Türkmenler mahallede kendi dükkanlarını açarak kendi ekonomilerini oluşturmuş görünmektedir. Orhan ve Senyucel Gündoğar (2015:7-9) bu tarz işletmelerin bir yandan “üretime katkıda bulunduğunu” diğer yandan da “bu küçük dükkanlardan çoğunun kayıt dışı olması ve yasal sorumluluklarını yerine getirmemesi sebebiyle, vergi gelirlerinde kayıplara neden olduklarını” belirtmektedir.

Mülteci nüfusun mahalle düzeyindeki ekonomik etkilerinden bir diğeri ise kira bedellerinin artmasıdır. Artış ev sahipleri için bir avantaj ve kazanım olmakla birlikte, mülteciler ve kira veren düşük gelirli yerel halk için ekonomik yük yaratmaktadır. Konut sahipleri, mülklerini daha yüksek kira ödedikleri ve kiralarını aksatmadıkları için mültecilere kiralamaı tercih etmekte, yoksul yerel halk ev bulmakta güçlük çekmektedir. Kent mültecilerinin pek çoğu ekonomik olarak dezavantajlı konumları yüzünden yoksul halkın yaşadığı kenar mahallerde ya da kentsel dönüşüm alanlarında yaşamayı tercih etmektedirler. Çoğu zaman birden fazla aile aynı evde kötü koşullarda birlikte yaşamaktadır (Orhan&Senyucel Gündoğar, 2015:16). Kendileri de yoksul olan yerel halk, mültecilerin gelmesiyle yoksulluğun daha da artacağını düşünerek endişelenmekte, mültecilerin gelişiyile birlikte, öncelikle kendi hakları olduğunu düşündükleri eğitim, barınma, istihdam gibi olanaklar için mültecilerle rekabet etmek zorunda kalmaktan korkmaktadır. Mültecilere karşılıksız ev, iş ve üniversiteye sınavsız geçiş verildiği yönünde söylentiler dolaşmakta ve yerel halkın bir kısmı bu söylentilere inanmaktadır. Bazı görüşmeciler mültecilerin iş hayatına kolaylıkla girebildiğini ve üniversiteye sınavsız geçiş yapabildiğini düşünmektedir. Bu söylentiler yerel halkın kendi haklarının başkalarına verildiği duygusuna kapılmalarına neden olmaktadır.

Simmel’in Yabancı, Siu’nun Misafiri ve Türkiye’de Mülteciler

Simmel (1950:407) yabancıyı “aynı zamanda yakın ve uzak olan” olarak tanımlar. Türkiye’de yaşayan üç milyonun üzerindeki mülteci de yerel halka farklı düzeylerde “aynı zamanda yakın ve uzak olan”dır. “Din birliği” ve “soydaşlık” gibi kavramlar bu uzaklığın derecesini belirler görünse de Iraklı Türkmenlerin tamamen içerildiğini söylemek mümkün değildir. Tüm diğer kent mültecileri gibi, Iraklı Türkmenler de bir yandan yerel halkla aynı mahallelerde yaşayıp aynı marketten alışveriş eder, çocuklarını aynı parka götürür, bu çocukların bir kısmı aynı okulda eğitim görürken, diğer yandan çok da birbirine değmeyen hayatlar yaşamaktadır. Yerel halkın aklının bir köşesinde hep biz de aynı durumda olabilirdik endişesi ve bunun getirdiği bir empati/yakınlık varken, diğer yandan “din birliği” ve “soydaşlığa” rağmen, yerel halk, dili, kültürü kendilerinden farklı olan bu yeni topluluğa kendilerini uzak hissetmektedir.

Mülteciler yerel halktan ev kiralamakta, onların dükkanlarından alışveriş yapmakta, işyerlerinde çalışmaktadır. Her zaman yakın komşuluk ilişkileri geliştirilemese de birlikte yaşayan bu iki topluluk karşılıklı olarak asgari bir ilişki kurmak zorunda kalmaktadır. Mültecilerin Türkiye'deki durumu Simmel'in yabancıları gibi "bugün gelen yarın da kalan"dır. Geçici oldukları sürekli olarak vurgulanan ve gitmesi beklenen bu kişilerin Türkiye'de ne kadar kalacakları belli değildir. Simmel'in yabancıları gibi, Türkiye'deki mülteciler kendilerini karşılayan toplumda geçici bir duruma sahiptirler. Iraklı mültecilere verilen "insani ikamet izni" de, Suriyeli mültecilere verilen "geçici koruma" da geçici statüleridir. Suriyeli ve Iraklı mülteciler dışındaki mülteciler ise üçüncü bir ülkeye yerleştirilmek üzere beklemektedir. Tüm bu insanların Türkiye'deki belirsiz bekleme süreçleri bir geçicilik algısının oluşmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak durumlarındaki bu belirsizlik, kişileri sadece potansiyel "gezgin" haline getirmez; ama aynı zamanda "yarın gidecek olan" haline getirir. Bu nedenle, mülteci "bugün gelen yarın gitmesi gereken ama yarın da kalan" bir figür haline gelmektedir. Yarın gitmesi beklenen insan olarak mültecilerin kimlik inşası bu beklenti çerçevesinde yapılandırılmaktadır.

Simmel'in yabancıları toplumun bir parçasıdır, bir kez tanımlandıktan sonra artık toplum için yok hükmünde olamayacaktır. Mülteciler de içine girdikleri toplumun bir parçası haline gelirler. Onlara sığınmacı, mülteci ya da misafir demek; sığınmacı, mülteci, geçici koruma statüsü vermek ya da insani ikamet iznine tabi tutmak her bir mülteci grubunun ve tek tek mültecilerin artık o coğrafyadaki sosyal ve ekonomik hayatın bir parçası olduğu gerçeğini değiştiremez. Bir yerde yabancı olmak sadece kişinin kendi bireysel özelliklerinin bir sonucu değildir. Bu aynı zamanda yerel halkın sosyal olarak inşa ettiği "biz ve onlar" ayrımının yansımasıdır. Bir insan mülteci olduktan sonra –özellikle büyük mülteci akınlarında- yerel halkın ve hükümetlerin gözünde bir birey olmaktan çok bir stereotip, başka bir ülkeden gelmiş insanlar topluluğunun bir parçası (Iraklılar, Suriyeliler, İranlılar vb.) olarak tanımlanmaya başlar.

Türkiye'de bulunan mültecilerle ilgili olarak, Suriye ve Irak'tan gelenlerin savaş bitince ülkelerine dönmeleri, diğer ülkelere gelenlerin ise üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri beklenmektedir. "Misafir" Türkiye'deki mülteciler için özellikle 2011 sonrası sıklıkla kullanılan bir sıfattır. Siu'nin (1951:36) "misafir"i "ortak çıkarlar ve kültürel miras temelinde kendi etnik grubundan insanlarla ilişki kurmaya eğilimli" ve "kendini içinde yaşadığı ülkeye göre yeniden organize etmek istemeyen kişi" iken, Türkiye'deki mülteciler için misafir kavramının kullanılmasının sebebi ev sahibi ülkenin onları geçici olarak görmek istemesidir. Resmi kurumların "misafir" söylemi yerel halk tarafından da kabul görmüş görünmektedir. Yerel halk tarafından sık sık mültecilerin geçiciliğine ve misafir olduklarına vurgu yapılmaktadır. Siu'nun (1952: 35) misafirinin amacı yeni geldiği bu ülkede "çalışmak ve

işini olabildiği kadar çabuk yapıp bitirmek”tir ancak bir süre sonra kendisini yeni ülkede kalmaya devam etmekle anavatanına dönmek arasında ikileme bulur. Mülteciler için ise bu ikilem –kendi ülkelerine dönme ihtimalleri çok düşük olduğundan- Türkiye’de kalmak ya da illegal yollardan Avrupa’ya geçmek şeklinde gerçekleşmektedir.

Türkiye’deki diğer pek çok mülteci grubu gibi Iraklı Türkmenler de Türk toplumuna tamamen nüfuz edememiş/ettirilmemiş ancak geldiği ülkeye dönme ihtimali de ülkelerindeki çatışma ortamının sona ermemesi nedeniyle nerdeyse ortadan kalkmış kişilerdir. Yeni geldikleri, şimdi yaşadıkları ve belirsiz bir süre daha yaşamaya devam edecekleri bu toplumdaki yerel halk tarafından “bugün gelen yarın da kalan kişi” olarak algılanırlar (Simmel, 1950). Ne gidecekleri yer –ülkeleri ya da üçüncü bir ülke- ne de gidecekleri zaman henüz belli değildir. Mültecilerin asimile olmak istememesi, kendi içlerine kapanık bir hayat yaşamaları yalnızca kendilerinden kaynaklanan bir durum değil, yerel halkın onları içine almayan tutumundan da kaynaklanmaktadır. Anavatanından uzak olan ancak ev sahibi topluma da tam olarak uyum sağlayamayan mültecinin kendi etnik grubundan insanlarla ülkesinde yaşadığına benzer bir hayat sürdürmeye çalışması kaçınılmazdır.

Tüm farklılıklarına rağmen ulus devletin bir gereği olarak yerel halkın aynılığına vurgu yapılarak, mültecilerin farklılığı daha belirgin hale getirilir. Mülteci topluluğun kültürü, dili, dini ve/veya yaşam tarzı yerel halktan farklıdır ve bu farklılık yıllar geçse de değişmeyecek olandır. Göç, göç edilen yere yerleşmeyle sona erecek olan tek seferlik bir olay değil, yaşam süresince birkaç kez yeniden değerlendirilen devam eden bir süreçtir (King, 2012:30). Dışarıdan/sonradan gelen kişi yerel halk tarafından farklılıklarına referansla değerlendirilmekten ömür boyu kurtulamayacak olan kişidir.

SONUÇ

İnsanlar toplumsal kimliklerini, çeşitli toplumsal ve kültürel parametreler temelinde kurarlar. Bu parametrelere etnisite, milliyet, mesleki statü ve uzmanlık, cinsiyet, yaş, ideoloji ve yaşam biçimi dahildir. Bir gruba ait olma duygusu, bireylerin diğer bireylerle paylaşmaktan kaynaklanan dayanışma, uyum, emniyet veya psikolojik rahatlık gibi insani ihtiyaçlarını karşılar. Bununla birlikte, toplumlar benzer yönleri üzerinden kendilerini diğerlerinden ayırır. Bu da, yabancıya karşı kaygı, mesafe ve hatta düşmanlık duyguları yaratabilir (Duszak, 2002:2). Mahalledeki mülteciler etnik (Türk soyluluk) ve dinsel (müslümanlık) bağlamda yerel halkla benzerlikler göstermektedir. Ancak yeni gelenlerin, “Türk soylu” olsalar da Türkiyeli değil Iraklı olmaları, Türkçe değil Arapça konuşuyor olmaları ve “farklı” yaşam tarzları, “Türk soylu” ve “müslüman” olmalarının önüne geçmiş görünmektedir. Mahalleli mültecileri kendileriyle eşit konumda ve komşu

olarak konumlandırmaktan çok kendilerinden daha aşağıda bir konumda, yardıma muhtaç geçici misafirler olarak konumlandırmayı tercih etmektedir. Mültecilerin “yabancı” ve/veya “misafir” olarak tanımlanması “biz ve onlar” ayrımını belirgin hale getirerek iki topluluk arasına pek çok konuda sınır çizilmesine neden olmaktadır. Kendinden aşağıda konumlandığı kişiye karşı mahalle halkı, yardım eden/edilen şeklinde tanımlanabilecek bu eşitsiz ilişkide hiyerarşik olarak yukarıda konumlandığı kendinde söz söyleme hakkı bulmaktadır. Bu konumlandırmanın bir sonucu olarak mültecilerin “saygılı” olması, “sorun çıkarmaması”, “dert yanmaması” beklenmektedir. Mültecilerin “sığındıkları ülkede sürekli çocuk sahibi olması”, “mülteci erkeklerin sokaklarda elini kolunu sallayarak gezmesi”, “çocukların evde gürültü yapması”, “kabul edilemez” olarak görülmektedir. “Misafir” ve “muhtaç” durumda olduğu düşünülen mülteciler göze batmamak için azami gayret göstermek zorundadır.

Mülteciler çoğu zaman yerel halk tarafından homojen bir grup olarak görülmekte, bu grubu yerel halktan ayıran temel fark başka bir ülkeden gelmek/buralı olmamak olarak sunulmaktadır. Böylece mülteciler, yerel halktan farklı ‘Öteki’ olarak kurgulanmaktadır. Mülteciler, yerel halkla ile aile yapısı, çocuk sayısı, yeme alışkanlıkları, hijyen gibi konularda sürekli olarak karşılaştırılmakta ve böylece mülteci kimliği yerel halktan farklılıkları üzerinden kurulmaktadır. Yerel halktan farklılıklar üzerinden “Öteki” olarak kurgulanan mülteciler ülkelerinden kaçmış olmaları, buldukları yerin kendi ülkeleri olmaması ve “farklı yaşam biçimleri”nden dolayı hiyerarşik olarak aşağıda görülmektedir. Ulus devletin nerdeyse tek doğru olduğu ve pek çok hakkın vatandaşlık üzerinden konumlandırıldığı bir dünyada mülteciler yerel halk tarafından vatandaş olmayan “Öteki” olarak “kusurlu”, “yanlış” ve “az gelişmiş” olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer mülteci kurgulamasında ise mülteci, sorunların kaynağı yerine savaş ve şiddet mağduru olarak görülmekte, yerinden edilmiş “Öteki”, “muhtaç mülteci” olarak kurgulanmaktadır. Mültecilerin muhtaç kişiler olarak konumlandırıldığı bu durumda yerel halk genel olarak mültecilere “merhamet” göstermektedir. Mültecilerin mahalleye gelişiyse birlikte mahallede suç oranının arttığına/artabileceğine inanan kişiler tarafından mülteci istenmeyen “Öteki” olarak kurgulanmaktadır. Ucuz işgücü olarak kurgulanan mülteci ise işverenler tarafından “tercih edilen” ama işçiler tarafından ‘rakip’ olarak görülen kişi konumundadır. Farklı yaklaşımlar ve duruşlar içinde –pozitif ya da negatif yaklaşımlar– mülteci hep “Öteki” olarak kurgulanmaktadır. Suriyeliler örneğinde olduğu gibi din birliği ya da Iraklı Türkmenler örneğinde olduğu gibi hem din birliği hem de etnik birlik olmasına rağmen yerel halkın gözünde mülteci kültürel olarak eksik/farklı, ekonomik olarak dezavantajlı, yoksul ve muhtaç olarak tanımlanır. Yerel halkın mültecilere karşı tutumu “hoşgörü”, “tolerans” gibi kavramlar etrafında şekillenmekte iki grup arasında belirgin bir sosyal mesafe

bulunmaktadır. Mültecilerle komşu olmak, iş arkadaşı olmak, evlenmek, okulda çocukların aynı sıraları paylaşması gibi konularda bir istekten ziyade bir zorunluluk göze çarpmaktadır. Hali hazırdaki durum birarada yaşamaktan ziyade yerel halkın mültecileri tolere etmesi gibi görünmektedir.

NOTLAR

1. Makaledeki bulgular yazarın 2017 yılında tamamladığı doktora tezi için toplanan verilere dayanmaktadır.
2. <http://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2017/11/UNHCRTurkeyFactSheetOctober2017.pdf>
3. <https://www.amnesty.org.tr/icerik/icisleri-bakanliginin-yeni-genelgesi-iraktan-gelen-multecilerin-haklara-erisimini-kolaylastirabilir>
4. İkamet izni belgesi, yabancı uyruklu kimselerin Türkiye’de yasal olarak ikamet ettiklerini gösteren belgedir. İkamet izni işlemleri, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun ikinci bölümünde “İkamet” başlığı altında, 19 ile 49’uncu maddeleri arasında düzenlenmiştir. YUKK’da yabancılar için altı tür ikamet izni düzenlenmiştir: kısa süreli ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni, insan kaçakçılığı mağdurları için ikamet izni. 2014 sonrası Türkiye’ye gelen Iraklılar’a insani ikamet izni verilmektedir.
5. Iraklı Türkmenler de diğer yabancı uyruklu öğrenciler gibi belirlenen şartlar kapsamında yatay geçiş yaparak ya da yabancı uyruklu öğrencilere uygulanan sınavlara girerek Türkiye’de üniversiteye girebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aukot, E. (2003). “*It is Better to be a Refugee Than a Turkana in Kakuma*”: *Revisiting the Relationship between Hosts and Refugees in Kenya*. Global Movements for Refugees and Migrant Rights, Vol. 21, No. 3, pp. 73-83. <https://pi.library.yorku.ca/ojs/index.php/refuge/article/viewFile/23482/21678>
- Balibar, E. (1991). Racism and Crisis, in Balibar E. & Wallerstein I. *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. Verso, London&New York.
- Benard, C., (1986). “Politics and the Refugee Experience” *Political Science Quarterly*, Vol. 101, No. 4, pp. 617-636, The Academy of Political Science.
- Chatelard G. (2009). *Migration from Iraq between the Gulf and the Iraq wars (1990-2003): historical and sociospatial dimensions*. Working Paper 09-68, COMPAS - Centre on Migration, Policy and Society, Oxford University.
- Choucri, N. (1997). Demography, Migartion and Security in the Middle East, içinde Guazzone L. (ed.) *The Middle East in global Change: The Politics and Economics of Interdependence versus Fragmentation*, pp. 95-118, Macmillan Press.
- Danış D. & Parla A. (2009). Nafile Soydaşlık: Irak Ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet. *Toplum ve Bilim*, No:114.
- Danış, D. (2009). Irak’tan Uzağa: 1991 Sonrası Dışarı Göç. *Ortadoğu Analiz*, Vol. 1, No:6, pp.15-22.

- Duszak, A. (2002). *Us and Others: Social Identities Across Languages, Discourses and Cultures*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- Jacobsen, K. (1996). Factors Influencing the Policy Responses of Host Governments to Mass Refugee Influxes. *International Migration Review*, Vol. 30, No. 3, pp. 655-678.
- Joly D. (1992). *Refugees, Asylum in Europe*. London: Minority Rights Publication
- Kalaycıoğlu S. & Rittersberger-Tılıç, H.(2000). Intergenerational solidarity networks of instrumental and cultural transfers within migrant families in Turkey. *Ageing and Society*, Vol. 20, pp.523-542.
- Keely C.B. (1996). How Nation-States Create and Respond to Refugee Flows. *International Migration Review*, Vol.30, No.4. pp. 1046-1066.
- Keely, C. B. (2015). *Demography and international migration in Migration Theory: Talking Across Disciplines* ed. Brettell, C. B. And Hollifield J. F. pp. 43-60, Routledge, third edition
- Khan, A. (2005). *Politics of Identity: Ethnic Nationalism and the State in Pakistan*. Sage Publications, New Delhi.
- King R. (2012). Theories and typologies of migration: An overview and a primer. Willy Brandt Series of Working Papers in *International Migration and Ethnic Relations*, Vol. 3, No. 2, pp. 1-43.
- Kunz E. (1973). The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement. *International Migration Review*, Vol. 7, No. 2, pp. 125-146.
- Lacroix, M. (2004). Canadian Refugee Policy and the Social Construction of the Refugee Claimant Subjectivity: Understanding Refugeeeness. *Journal of Refugee Studies*, Vol.17, No.2, pp. 147-166.
- Lynn, N., Lea S. (2003). A Phantom Menace and the New Apartheid: The Social Construction of Asylum-Seekers in The United Kingdom. *Discourse and Society*, Vol. 14, No.4, pp.425-452.
- Martin, A. (2005). Environmental Conflict Between Refugee and Host Communities. *Journal of Peace Research*, Vol. 42, No. 3, pp. 329-346.
- Orhan&Senyucel Gündoğar (2015). *Effects of The Syrian Refugees On Turkey*. ORSAM Report No: 195.
- Rittersberger-Tılıç, H., Erdemir, A. (2008). Migration Policies and Integration in the European Union: Impacts on Society and Policies. in: (Ed.) Ayata, A. G. *Challenges of Global Migration, EU and its Neighbourhood*, GLOMIG, pp. 43 – 54.
- Sallan-Gül, S. (2002) “Dış Göçler, Yoksulluk ve Türkiye’de Göçmenlere Yönelik Yardımlar”, İnsan Hakları Yıllığı, TODAİE, cilt 23-24, s.79-93.
- Simmel G. (1950). The Stranger. in Wolff K. (Ed.) *The Sociology of George Simmel*. New York: Free Press, pp. 402 - 408.
- Siu, P.C.P. (1952). The Sojourner. *American Journal of Sociology*, Vol. 58, No. 1, pp. 34-44.
- Stein B. N. (1981). The Refugee Experience:Defining the Parameters of a Field of Study. *International Migration Review*, Vol. 15, No. 112, pp.320-330.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri .Ankara: Seçkin Yayıncılık